

GLEDALIŠKI LIST

Narodnega gledališča v Ljubljani

1937-38

DRAMA

16 EMIL SYNEK:
NOČNA SLUŽBA

Din 2:50

GLEDALIŠKI LIST

NARODNEGA GLEDALIŠČA V LJUBLJANI

1937/38

DRAMA

Štev. 16

EMIL SYNEK:

NOČNA SLUŽBA

PREMIERA 12. APRILA 1938

Svoji drami »Nočna služba« bi bil dal E. Synek lahko tudi naslov »Dnevna novica«, kajti vsa ta njegova socialno družinska igra je zgrajena na tem, da pisatelj v nji osvetli in v vsej živi resničnosti pokaže kos življenja, ki se skriva za preprosto dnevno vestjo, kakršne dan na dan prinašajo dnevnik brez števila. Tam so te vesti gola poročila, ki vzbujajo v bralcih bežno zanimanje in nič drugega. V tej drami pa preprost dogodek take dnevne vesti zraste in se razvije v popolno dramo, kakršnih je polno naše življenje in so jih polne naše življenjske kronike, se pravi časopisi, ne da bi nam v njih prišle do zavesti, kakor nam jih osvetli avtor: »Ampak če bi se samo enkrat resno zamislili nad njimi, potem bi v vsaki lokalni vesti zaživelo pred vami tisoč usod; videli bi v njej nepregledne vrste nam enakih človeških bitij, ki trepečejo pred tem, kar jim je usojeno za življenje, in ki ne vidijo nobene rešitve. Potem bi prav za prav spoznali, da trepeče v tem potiskanem papirju borno, preganjano srce našega sveta, polno zmedenosti in negotovosti. Jaz trideset let dan za dnem prisluškujem srčnemu utripu dnevnik vest.

Če bi to storili vi, bi šele videli pravo tesnobo svojega življenja, kakor jo zdajle vidim jaz«.

S tem pogledom se je Synek ozrl na zelo vsakdanjo lokalno vest o avtomobilski nesreči in pokazal v življenjskem vozlu, ki se zmeta okrog tega dogodka, podobo sodobne družbe in njenega življenja. Storil je to še na poseben način zaradi tega, ker je osvetlil dogodek sam in njegove posledice s stališča preprostega, neznatnega novinarja, ki ob tem dogodku nenadoma doživi prerod svoje publicistične vesti in svoje moralne zavesti. Ravno ta novinar je postavljen v središče dogodkov in temu časopisnemu težaku je prav za prav posvečena drama, kajti če je v dogodku samem pisatelj hotel razkriti značajnost oziroma neznačajnost sodobne družbe, potem je njegov novinar tisti, ki družbo in njene člane razkrinkuje s tem, da značajno vztraja pri resnici in pravici.

Poleg družabne kritike, ki je v tem Synkovem delu dokaj običajna, ga predvsem zanima tip novinarja, ponižanega javnega delavca, ki mu je politična praksa časopisnega življenja vzela vsako samostojnost in neodvisno vest. Toda v tem javnem delavcu vendarle živi ali vsaj samo še je resnična človeška in publicistična vest. Avtorja zanima ta človek in njegovo prebujenje, ki ga privede do dejanja. O tem pravi nočni urednik svojemu predstojniku: »Lahko me postavite na cesto. Toda jutri, ko pojdem od tod, hočem oditi z zavestjo, da sem bil v tridesetih letih svojega dela in hlapčevstva vsaj enkrat mož na mestu. Čutim, da je ta noč nemara poslednja prilika, da postanem spet pravi človek. Prav za prav praznujem danes pri vas nekakšen jubilej. Že trideset let sedim tukaj! In še nikdar nisem imel poguma, da bi se vam postavil po robu. Tisočkrat sem se v teh letih pustil zlomiti, danes pa ni moči, ki bi mi zaprla usta. Kajti tudi jaz imam svoje prepričanje, tudi jaz mislim in čutim. Prišel je redki trenutek mojega življenja, ki ga

ne pustim iz rok. Vse življenje sem čakal nanj kakor na glavni dobitek. Zmeraj sem mogel napisati, podčrtati, kar so drugi ukazovali. Nikdar me niste vprašali kaj mislim in kaj se mi zdi. Ampak jaz sem vendarle gospodar svojega peresa, svojih možganov. Zdaj lahko naredim nekaj po svoji volji.«

Kaj je sprožilo novinarjevo odločnost? Zavest, da je preživel vse svoje življenje pod kolesi voza, ki ga vozijo drugi. In spoznal je, da imajo samo tisti, ki so bili povoženi in raztrgani brez tolažbe in upanja, pravico, zahtevati kaznen za one, ki vozijo voz človeške družbe. Zato mu je usoda žrtve pri tej avtomobilski nesreči pri srcu in zato neizprosno zasleduje krivce, ki jih ne pozna in ki jih osebno ne sovraži.

Toda Synkova podoba novinarja bi bila preveč preprosto idealistična, če je ne bi za trenutek pokazal tudi v njeni problematičnosti. Ta problematičnost pride do izraza v temle žurnalistovem priznanju: »Nemara je v meni vendarle nekaj tiste razkrojne moči. Vse, kar je lepega in silnega, je raslo pred mojimi očmi; s svojimi rokami sem drugim gradil uspehe, slavo in bogastvo, pa se jih niti enkrat nisem smel dotakniti. Zmeraj sem ostajal samo pred vrati. Navsezadnje mi je ostala samo nočna služba, bolje rečeno, pisarjenje. Ničesar nisem dosegel, ničesar si nisem ustvaril.« V tej izpovedi tiči nekaj nevarnega in pretečega. Človek, ki mu je družba odmerila tako usodo, a mu hkratu dovolila tak poklic, je v bistvu nevaren, v njem je vendarle nekaj razkrojne moči, ki jo ima v sebi še černo pogaženo in ponižano človeško življenje. Synkov novinar sicer izjavlja: »Še nikoli se nisem maščeval,« toda v skritih vzgibih takega človeka tli pridušena grožnja za družbo, ki proizvaja taka življenja in take usode, in v čustvih takega človeka je nekaj osebno prizadetega, se pravi bolnega in torej dvakrat nevarnega.

J. Vidmar.

Emil Synek in njegova drama „Nočna služba“

Mnogo se je že pisalo o tem, da je za pisatelja nevažno, v kakšnem okolju in razmerah živi. Pri malomeščanskem filistru se še danes večkrat sliši krilatice, da umetnik mora živeti slabo, ker bo v tem svojem materialnem pomanjkanju čim globlje in čim več ustvarjal. To so zelo nevarne, kvarne, pa tudi neresnične besede. Za vsako ustvarjanje je potrebna neka podlaga, bodisi materialna, bodisi moralna, kajti ravno narobe je res: trajno slabo gnotno stanje lahko izpodkoplje pisateljevo energijo in s tem je konec njegovega ustvarjanja. Pri zunanjih predpogojih, ki pridejo za uspešen razvoj umetnikovega dela v poštev, je prav gotovo zelo merodajno in važno, kakšen odjek izzove v okolju, v katerem in za katerega ustvarja. Kolektiv, ki se v tej zvezi večkrat naziva »narod«, se včasih rad izživlja v raznih, za umetnika celo usodnih nastopih. O tem problemu najdemo veliko aforizmov pri Ivanu Cankarju, ki se je vse svoje življenje moral boriti za priznanje svojega dela.

V večjih razmerah, kjer se umetnik ne znajde vedno v taki tesnobi kakor pri nas, so razmerja med priznavanjem in nasprotovanjem njegovega dela relativno drugačna. Tam je slišati tudi gromki priznavalni glas, med tem ko je značilnost majhnih razmer v tem, da veliko bolj uspevajo nasprotniki kot pa priznavalci. Realistično gledanje na življenjske in družbene tokove skušajo najti neko ravnovesje med tema nasprotujočima si tečajema. Njegov glavni smoter je, v čim večji meri pospeševati vse pozitivne sile svojega naroda, stremeti po čim širšem in čim bolj izenačenem razširjenju splošne kulture. Zato posveča posebno pozornost vsaki najmanjši stvari, v kateri zasluti kakšno pozitivno kal, dasi nikoli ne ve v začetku, ali bo iz te kali pognalo visoko in obenem košato drevo. Kljub temu ji izkazuje svojo ljubezen, ker pač želi, da požene iz lastne zemlje čim več korenin v drevesa. Taka pozornost, skrb in ljubezen do vsega, kar se gradi in ustvarja v narodu, so ravno med Čehi rodile obilno dobrih sadov. Jasno je, da ljubezen ne izključuje kritičnosti in pozornosti z nasprotne strani, ker bi to bilo

spet precenjevanje, vendar omejuje malomeščansko kritikastrstvo in napadalno pisunstvo, ki vidi povsod samo negativne strani, ne zna pa najti pozitivnih, konstruktivnih sil, ki jih je treba pognati v gibanje.

Ljubezen do domačega dela je zato v kulturi, v politiki, predvsem pa v umetnosti spravila češki narod na tisto višino, na kateri ga vidimo danes. S kakšno ljubeznijo so si ustvarili v osemdesetih letih preteklega stoletja svoj Narodni divadlo! Saj so dolgo časa tavalili v rodoljubnem repertoarju, toda ko je nastopil Kvapil, je postal njih poglavitni smoter stopiti v tokove evropskega gledališkega dogajanja. Hilar je po vojni začel oblikovati svojstven češki odrski stil in vzporedno s poveljno dobo so začeli nastopati vedno bolj domači dramatik v borbi za priznanje svojega dela. Češki gledališki repertoar izpolnjuje danes že v veliki meri domača dramatika, kateri posvečajo vsi merodajni činitelji tako v gledališču kakor izven gledališča največjo pozornost, ker se prav dobro zavedajo, da spadata gledališče in dramatika med najbistveneje dele ljudske in narodne kulture. Saj niso vsa dela na potrebni umetniški višini, toda ljubezen in vera v lastno delo, v delo svojih pisateljev, sta razmahnili to panogo pisateljskega ustvarjanja v takšni meri, da se danes merijo češki dramatik s svojimi deli na vseh večjih svetovnih odrih. Čehi so si z vztrajnim in naravnost upornim delom vzgojili ozračje, ki kar sili v aktivnost. Realizem, ki ga je tako živo zagovarjal in vzgajal v češkem narodu pokojni Masaryk, je ustvaril v njih ne samo politično, temveč kulturno samozavest in optimizem, s katerim prav zaradi svojega neumornega dela gledajo mirno in pogumno v bodočnost. V takem okolju umetnik rad in velko ustvarja. To velja predvsem za dramatik, čigar delo ni zgolj literarno, da se tako izrazim, ker je ravno preko odrskih desk neposredno in živo zvezano z občinstvom, torej z ljudmi, ki prihajajo iz istega naroda kakor on. Zato sta za dramatikovo delo pozornost in skrb, ki mu ju posvečajo občani, važni, kajti prospeh njegovega dela je v veliko večji odvisnosti od raznih zunanjih činiteljev kakor pri drugih. Tega se na Češkem zavedajo. Z veseljem so lansko leto ugotovili, da lahko danes češko gledališče v veliki meri že zadovolji občinstvo z domačim repertoarjem.

V ozračju zgoraj orisane aktivnosti je zrastel v zadnjih letih dramatik Emil Synek. V letošnji sezoni je imel v enem mesecu dve krstni predstavi, dogodek, ki ga je treba baš v naših razmerah poudariti. Danes je že pozabljena borba, s katero je začel svoje literarno delo. Kot mlad dramatik ni našel potrebnega priznanja pri merodajnih gledaliških činiteljih, zato si je moral pomagati z zvižajo, s katero je marsikoga osramotil. Vložil je dramo pod španskim imenom; dejanje drame se je dogajalo v Španiji. Nenadoma je bila sprejeta v repertoar, po premijeri so pisali pohvalne kritike, nekateri kritiki so se v svoji vsevednosti spozabili celo tako daleč, da so skušali podrobneje pisati o novem, a do takrat malo znanem španskem avtorju v srednji Evropi. Tako je slavil Emil Synek svojo prvo veliko zmago kot dramatik nad vsemi tistimi, ki velikokrat tako malomarno in brezskrbno odločajo o usodi pisateljskih del. Blamaža je bila še večja, ko je javnost izvedela, da »malo znani« španski dramatik ni nihče drugi kakor Emil Synek. Razume se, da mu to ni rodilo kdovekako ugodnih tal za nadaljne uspehe, toda češki realizem in demokracija se opravičeno lahko ponašata s tem, da so do danes v njem vedno zmagovale pozitivne sile zoper negativne. Tako je zrastel Synek v plodovitega dramatika, ki spada danes že v stalni češki repertoar.

Njegova življenjska pot je bila zelo pestra, kar lahko razberemo v romanu »Fanfaron«, ki ga je izdal pred leti. Nameraval se je posvetiti odvetniški praksi, ki mu pa nikakor ni bila všeč. Literarno delo ga je od poklica odvajalo, zato je lepega dne zapustil akte in zakone, se posvetil literaturi in novinarstvu. Izdal je knjigo črtic »Da in ne«, lansko leto je odpotoval kot vojni dopisnik v Šanghaj, ki so ga že neusmiljeno obstreljevali japonski topovi. Med vojnim vrvežem je pošiljal zanimiva in napeta poročila, s katerimi je dosegel velik uspeh. Za Machovo stoletnico je napisal dramo o tem češkem pesniku in jo spremenil nato v filmski libreto. Narodni divadlo igra ravnokar dramo »Veliko naključje«, Mestno gledališče na Vinogradih pa »Sestanek pri piramidah«.

*

»Nočna služba« spada med prva njegova dela, s katerimi si je utiral pot v sodobno češko dramatiko. Zanimivo je omeniti, da so nekateri češki dramatik, med katere spada tudi Synek, začeli gojiti konverzacijsko dramo, kakor jo imajo zlasti Angleži in Američani. Gladek dialog, ki zahteva večjega igralca-govornika, je posebnost teh iger, ki na zunaj ne nudijo vedno dovolj zapletljajev in dramatičnih napetosti, dasi s tem nikakor ni rečeno, da nimajo sploh nobenih zanimivosti in napetosti. V »Nočni službi« hodi Synek neko srednjo pot. Delo je bogato na čustvenih trenutkih in duševnih zapletljajih. V ekspoziciji izvemo za na videz preprosto zgodbo o avtomobilski nesreči, ki so zelo pogoste, dasi za vse podrobnosti nikoli ne izvemo. Trije člani višje družbe so slavili večer, ker se jim je posrečilo dobiti kredit za podjetje, ki je bilo tik pred stečajem. Ponoči se vračajo s krokarije in povozijo neznanega mlekarja. Nesreča jih je doletela tako nenadoma, da tisti trenutek niti premislili niso, kaj se je zgodilo. Zato so kratkomalo vozili naprej, ne da bi se za ponesrečena pobrigali. Preplašeni pridejo v uredništvo dnevnika, s katerim ima tovarnar Herz poslovne, politične in osebne stike. Skušajo se izmazati iz svojega neprijetnega položaja na ta način, da hočejo preprečiti podrobnejše poročilo v časopisu. Še prej so si zagotovili na policiji, da ne bodo tam dali o tej nesreči posebnega poročila novinarjem, toda v uredništvu lista, kamor so se zatekli, se jim upre stari urednik Štefan, ki vrši neprijetno službo nočnega urednika že trideset let. Tako se začne zapletljaj. Konec drame nam prikaže katastrofo treh članov višje družbe, predvsem pa katastrofo tovarnarja Herza. Značilnost avtorjevega gledanja na dogajanje stvari je v tem, da urednik Štefan nikakor ne izide iz te borbe z notranjim zadovoljstvom, kakor bi vsakdo pričakoval. Bridko je namreč njegovo spoznanje, da se kljub vsemu njegovemu uporu ni zgodilo nič tako velikega, kar bi lahko spreobrnilo razmere in družbeni red. Njegovo dejanje je bilo preveč osebno, kapljica vode v morje sodobnega življenja. Saj je sodišče kaznovalo krivce, toda vzrokov, ki so v neposredni zvezi z dogodkom samim, ni odstranilo, ker segajo globoko v osnove sodobnega človeškega življenja in družbenega reda, v katerem živimo. Kakor nemočni Don Quichote, ki se je boril z veternimi mlini

in živimi mrličiči, stoji pred Herzovo ženo, ki so jo obsodili zaradi njenega pričevanja na dve leti težke ječe. Nič več ni sovraštva v njem, resignirano prizna svojo kapitulacijo, ko pravi:

»V vas sem videl predstavnico plasti, ki vlada, ki je srečna. Potem pa sem vas zagledal pred sodiščem revno, ponižano. Bili ste kakor okrajšava človeške usode. Obsodili so vas, senat je odložil en akt. Toda kaj je s tem rešenega? ... Svet lahko obračamo, toda človeku ni pomoči!« Zaradi svojega nastopa je izgubil službo, moral bo v pokoj, toda iskrica tihe vere v pravico in bodočnost, ki mora biti lepša, in na katero vsi čakajo, je ostala v njem. Zaskrbljeno vpraša odvetnika Johna, katerega je prej strastno sovražil, kaj bo sedaj, ko je ostala Herzova žena sama in bo morala za dve leti v ječo. Mirno, brez velikih besed se tedaj v dveh skromnih stavkih pokaže ista iskrica, ki drži pokonci Herzovo ženo, tudi v advokatu Johnu. Čakal bo, da bosta ti dve leti minili in potem bosta začela z Vilmo novo življenje. Dr. John odide, urednik Štefan pa ostane sam v senatorjevi uredniški sobi z mladim začetnikom Linhartom, ki ga je določil senator za njegovega naslednika. K temu mlademu svojemu tovarišu se obrne z besedami: »Ste slišali, kaj je rekel dr. John? Najbrže bo čakal ... Čakal bo! Saj to je tisto: vsi samo čakamo, kaj bo!« Tako konča Synek svojo dramo.

Po občutju, kakor tudi po dialogu, predvsem pa po humanosti, ki preveva vse delo, spada »Nočna služba« med tiste sodobne drame, ki ne iščejo samo kritike razmer in posameznikov, temveč skušajo v medsebojnih konfliktih najti skrite trohice človeških čustev, ki v gotovih trenutkih lahko vežejo še tako nasprotujoče si življenjske usode. Radikalizem skušajo usmeriti v človeško strpnost, toda ne za ceno pravice in resnice, ki ostaneta kljub temu nedotakljivi svetinji, čeprav ne moreta vedno v življenju v toliki meri uspeti, kakor bi bilo potrebno.

K. B.

Lastnik in izdajatelj: Uprava Narodnega gledališča v Ljubljani. Predstavniki: Oton Župančič. Urednik: Josip Vidmar. Za upravo: Karel Mahkota. Tiskarna: Makso Hrovatin. Vsi v Ljubljani.

Nočna služba

Drama v treh dejanjih. Spisanevnek. Prevedel Ciril Kosmač.

Režiser: Bratko Kreft

Herz, tovarnar	Levar	Durdik, sluga	Sever
Vilma, njegova žena	Severjeva	Korektor	Presetnik
Dr. John, odvetnik	Jerman	Holinekova	Rakarjeva
Štefan, urednik	Kralj	Prvi stavec	Raztresen
Senator	Gregorin	Drugi stavec	* * *
Faktor	Plut	Sekretarka	* * *
Tolar, reporter	Potokar	Linhart	Gabrijelčičeva Pianecky

Toalete ge. Severjeve: Atelje „Živka Sever“, Šele ul.; čevlji J. Zarnik, Gajeva ul.; klobuki „Klobuček“ Gajeva ul.; umetno obrtni Niklsbacher, Bleiweisova c.

Blagajna se odpre ob pol 20.

Začelo 20.

Konec pred pol 23.

